

Rzeszów, dnia 29.04.2023 r.

dr hab. Renata Świrgoń – Skok, prof. UR
Instytut Nauk Prawnych
Kolegium Nauk Społecznych
Uniwersytet Rzeszowski

RECENZJA

pracy doktorskiej magister Magdaleny Chmieleckiej, pt.: "Instytucja kurateli nad dojrzałymi poniżej 25 roku życia w prawie rzymskim", Warszawa 2023, (wydruk komputerowy ss. 157), przygotowaną pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Anny Tarwackiej w Instytucie Nauk Prawnych, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

1. Temat i cel pracy:

Wiek jest czynnikiem wpływającym na pozycję człowieka nie tyle na gruncie rodzinnym, społecznym czy gospodarczym, ale przede wszystkim na gruncie prawnym. Od przekroczenia konkretnej granicy wieku zależy bowiem zakres podmiotowości prawnej człowieka. W literaturze podręcznikowej prawa rzymskiego przyjęto rozróżnienie na cztery podstawowe kategorie wieku w odniesieniu do zdolności do czynności prawnych. Człowiek do ukończenia siódmego roku życia określany był mianem dziecka (*infans*). Kolejną granicą był wiek dwunastu lat dla kobiet i czternastu lat dla mężczyzn. Do czasu jej osiągnięcia prawo rzymskie traktowało takie osoby jako niedojrzałe (*impuberes*), z przysługującą im ograniczoną zdolnością do czynności prawnych. Po ukończeniu czternastu lat mężczyzna uzyskiwał początkowo pełną zdolność do czynności prawnych. Jednak z uwagi na wzmożenie obrotu po II wojnie punickiej uchwalona ok 200 r p.n.e. *lex Laetoria* wprowadziła nową kategorię wiekową mało lub niepełnoletnich, tj. formalnie dojrzałych poniżej 25. roku życia (*puberes minores viginti quinque annis*). Osoby w tym przedziale wiekowym korzystały z pewnej ochrony prawnej z uwagi na brak rozeznania w sprawach społeczno-gospodarczych. Sytuacja prawna osoby zmieniała się wraz z przekroczeniem granicy 25 lat życia (*puberes maiores viginti quinque annis*). Osoby takie uzyskiwały pełną zdolność do czynności prawnych.

Prezentowane ujęcie kategorii i granic wiekowych jest trwale zapisane w literaturze romanistycznej, jednakże dotychczasowe badania naukowe nie koncentrowały się szerzej na kategorii formalnie dojrzałych poniżej 25. roku życia (*puberes minores viginti quinque annis*). W tym kontekście wybór tematyki poświęconej instytucji kurateli nad dojrzałymi poniżej 25

roku życia jako przedmiotu dysertacji doktorskiej należy uznać właściwy. Uzupełnia lukę w prowadzonych badaniach z zakresu rzymskiego prawa prywatnego, w szczególności prawa osobowego, ale również prawa rodzinnego, obligacyjnego i karnego.

Cel rozprawy wskazany został we Wstępie. Jest nim: "*ukazanie roli kuratora w praktyce, a przede wszystkim unaocznienie, iż instytucja kurateli zapewniała bezpieczeństwo (choć nie bezwzględne) w obrocie prawnym przy czynnościach prawnych, gdzie jedną ze stron był minor.*" (s.7). Zatem jako główny problem badawczy rozprawy została wskazana przez Autorkę problematyka poświęcona kurateli nad minorami, czyli: "*rola kuratora w życiu osób dojrzałych, które nie ukończyły jeszcze 25 lat*" (s.6). Ponadto mgr M. Chmielecka wyodrębniła szczegółowe problemy badawcze, wokół których została zbudowana konstrukcja pracy, i na które starała się odpowiedzieć w jej treści (s. 7 - 8). Po pierwsze roli kuratora w obrocie prawnym, wymaganiom jakie powinien spełnić kurator oraz kwestii związanych z jego ustanowieniem. Po drugie w odniesieniu do *restitutio in integrum* zbadanie charakteru prawnego tego środka, kwestie związane z następstwem prawnym oraz stosunek tego nadzwyczajnego środka do jednej z podstawowych zasad prawnych, tj. *ignorantia iuris nocet*. Po trzecie roli kuratora w zakresie spraw związanych z małżeństwem minora.

Są to zagadnienia interesujące poznawczo, które pomimo dużego zainteresowania polskich romanistów problematyką rzymskiego prawa prywatnego nie doczekały się kompleksowego opracowania. Zatem wybór tematu jak i celu pracy można zatem uznać za trafny i naukowo uzasadniony.

Na ten temat ukazało się wprawdzie wiele różnorodnych publikacji, które jednak tylko wycinkowo przedstawiają określone problemy badawcze. Temat w pracy został przedstawiony problemowo. Autorka zajmuje się licznymi kwestiami wywołującymi wątpliwości interpretacyjne, ukazuje również rolę kuratora w praktyce. Pewne wątpliwości budzić może jedynie sformułowanie tezy (a właściwie jej brak). Autorska pisze o celu rozprawy, problemach badawczych, natomiast nie stawia tezy, którą będzie weryfikować (pozytywnie lub negatywnie).

2. Podstawa badawcza i metoda pracy:

Jak wskazuje Autorka we Wstępie (s. 12) określone ramy czasowe tematu pracy narzucają wybór podstawy badań, którą stanowią źródła prawnicze i nieprawnicze przypadające na okres po 192 r. p.n.e., aż do czasów justyniańskich. Źródła jurydyczne to przede wszystkim znajdujące się w *Digestach Justyniańskich* fragmenty pism prawników rzymskich, oraz fragmenty *Kodeksu* oraz *Instytucji Justyniańskich*, a także teksty z *Ustawy XII*

Tablic, Instytucji Gaiusa. Z kolei na źródła nieprawnicze składają się przede wszystkim prace Cyncerona oraz Plauta. Autorka korzystała także pomocniczo ze źródeł papirologicznych. Cytowane fragmenty źródłowe zawierają polskie tłumaczenia (brakuje np. s. 17, przypis 47, 48), z podaniem informacji o ich autorze. Jest to zwłaszcza istotne dla czytelnika spoza kręgu romanistyki czy szeroko pojętej historii prawa. Szkoda, że M. Chmielecka nie pokusiła się na samodzielną translację chociaż kilku wykorzystanych tekstów źródłowych. Pewny niedosyt budzi natomiast kwestia podejścia do interpolacji justyniańskich. Autorska wprawdzie nie zaznacza, że będzie stosować przy analizie fragmentów źródłowych umieszczonych przez kompilatorów w Digestach domniemania autentyczności tekstów, to jednak brakuje przy szczegółowych rozważaniach odniesienia do ewentualnych modyfikacji w nich dokonanych (np. D.27,1,10).

Cytowana literatura liczy 142 pozycje, co dowodzi dobrej orientacji Autorki w licznej bibliografii tematu. Oczywiście jest, że w żadnej pracy nie są przywołane wszystkie pozycje, zwłaszcza dotyczące kwestii ubocznych, ale kilku pozycji brakuje, np. *Albertario E., Di alcune innovazioni giustinianee riguardanti la 'cura minorum', «ZSS» 23 (1912), s. 240–258; Guzman Britto, "Cura minorum y excusationes en Dig. 4.4.11.2" en Studi in onore di Cesare Santilipo, Vol. II, pp. 193; C. Salgado, Deber precontractual de información: Límites desde la perspectiva del sistema de derecho romano a partir de la „ignorantia facti et iuris” y la compraventa romana, Bogota 2020, s. 150 i n; Laes Ch., Strubbe J., Youth in the Roman Empire. The young and the Restless Years?, Cambridge 2014. Laes Ch., Strubbe J., Youth in the Roman Empire. The young and the Restless Years?, Cambridge 2014. Kosior W.J., Age categories in Roman law – A year in ancient Rome and its importance for determining people's age, Iura and Legal Systems 4/2017; Kosior Wojciech J., Kategorie i granice wieku oraz ich znaczenie w rzymskim prawie prywatnym, Rzeszów 2022; H; Kupiszewski, Powtórne małżeństwo w konstytucjach cesarzy rzymskich w IV i V wieku, Analecta Cracoviensia 7/1976, s. 349–366; H. Ankum, Gab es im klassischen römischen Recht eine exceptio und eine replicatio legis Laetoriae? [w:] Festschrift für Gunter Wesener zum 60. Geburtstag am 3. Juni 1992, Vestigia Iuris Romani, Leykam Verlag 1992, s. 21–33; s. 21–33; A. Watson, The Law of Persons in the Later Roman Republic, Oxford 1967, s. 157–158.*

W przeprowadzonej analizie zasadnie wykorzystano metodę historyczno-prawną oraz dogmatyczno-prawną oraz pomocniczo metodę socjologiczną. Wydaje się także, że marginalnie zastosowano metodę prawno-porównawczą, np. przy analizie terminu *minor*, gdzie występuje odwołanie do prawa współczesnego (s.13-14). Tok rozumowania jest poprawny i ma uzasadnienie w źródłach, jest także weryfikowany z literaturą przedmiotu.

3. Konstrukcja pracy:

Praca oprócz *Spisu treści* (s. 3-5.), oraz *Wstępu* (s. 6-16) zawiera cztery merytoryczne rozdziały: I. *Początki ochrony prawnej minorów* (s. 17-29); II. *Restitutio in integrum* (s. 30-54); III. *Kurator* (s. 55-99); IV. *Zagadnienia związane z małżeństwem minorów* (s. 100-135); a także *Zakończenie* (s. 136-140), oraz *Wykazu skrótów* (s. 141-142), *Wykaz Źródeł* (s. 143-149) i *Bibliografię* (s. 150-157). Każdy z merytorycznych rozdziałów zawiera krótkie podsumowanie.

Tytuł pracy "*Institucja kurateli nad dojrzałymi poniżej 25 roku życia w prawie rzymskim*", określa obszar rozważań Autorki. Zawartość pracy jest zgodna z jej tytułem. Struktura pracy jest zasadniczo prawidłowa, przemyślana i czytelna. Podział na rozdziały, a rozdziałów na paragrafy porządkuje zebrany materiał. Kolejność przedstawienia w pracy poszczególnych zagadnień jest prawidłowa. Konstrukcja rozdziałów, ich wzajemny stosunek i obszerność jest poprawna. Przypisy oraz bibliografia sporządzone zostały prawidłowo.

Przedstawiona praca jest bardzo zwięzła, wszelkie kwestie uboczne zostały nakreślone minimalnie, mają charakter krótkiego wprowadzenia do problemu. Z jednej strony takie ujęcie powoduje skupienie czytelnika na wątku głównym, czyli roli kuratora w sprawowaniu pieczy nad dojrzałymi poniżej 25 roku oraz braku powtórzeń. Z drugiej zaś strony brakuje w strukturze pracy oraz jej treści kilku istotnych zagadnień. Po pierwsze samodzielne wyodrębnienie jednostki redakcyjnej poświęconej uwagom terminologicznym związanym z określeniem osób poniżej 25 roku życia. Wydaje się niewystarczające krótkie objaśnienie tłumaczenia na język polski terminu: *minores*, które znajduje się na s. 13. Bowiem na określenie *puberes minores XXV annis* w źródłach prawa rzymskiego stosowano również inne określenia, np. *auxilium aetas* w prawie klasycznym, *integra aetas* w prawie poklasycznym lub *tenera aetas*. Ponadto w rozdziale II poświęconym *restitutio in integrum* Autorka rozważa kwestie zastosowania tego środka przy odpowiedzialności kontraktowej oraz deliktowej, natomiast zabrakło samodzielnej jednostki redakcyjnej odnoszącej się do przypadków użycia *in integrum restitutio* w prawie spadkowym.

4. Treść rozprawy doktorskiej – ważniejsze ustalenia, kwestie dyskusyjne:

Nie omawiając systematycznie w ramach recenzji treści ocenianej rozprawy i wypowiedzanych w niej poglądów w poszczególnych kwestiach chciałabym zwrócić uwagę jedynie na kilka zagadnień. Doktorantka po przedstawieniu we Wstępie celu pracy badawczej, podstawy źródłowej i założeń metodologicznych omawia kolejno zagadnienia związane z sytuacją prawną osób dojrzałych poniżej 25 roku życia, a także *cura minorum*, w tym osobą kuratora i jego rolą. Opracowanie liczy 157 strony wydruku komputerowego, z czego uwagi

merytoryczne stanowią 135 stron. W pracy zostały przedstawione wszystkie istotne zagadnienia związane z zakreślonym w tytule przedmiocie opracowania. Przedstawione w rozprawie zagadnienia mają zawsze merytoryczne uzasadnienie i związane są z przedmiotem pracy. Autorka w pracy przedstawia także syntetyczne wnioski zawierające odpowiedzi na szczegółowe pytania stawiane we Wstępie. Wnioski te zostały ujęte w krótkich podsumowaniach poszczególnych rozdziałów oraz w Zakończeniu.

W rezultacie przeprowadzonych badań mgr M. Chmielewska dochodzi do wniosku, że: "rola kuratora była istotna w społeczeństwie i prawie rzymskim (...) nie sposób pominąć pozostałych środków przyznawanych minorom celem ochrony jego interesów" (s.136), tj. *actio legis Laetoriae*, *exceptio legis Laetoriae* oraz *restitutio in integrum*. Ponadto Autorska wskazuje, że należy: „podkreślić spójność przepisów dotyczących *restitutio in integrum* z przepisami dotyczącymi zasady „*ignorantia iuris nocet*” (s.137). Powyższe rozważania nawiązują do celu jaki Doktorantka postawiła we Wstępie.

Oprócz tego mgr M. Chmielecka w Zakończeniu (s.137-139) odnosi się także do problemów badawczych, które zostały wyodrębnione we wstępie pracy i w oparciu o które została zbudowana konstrukcja pracy. Doktorantka w oparciu o przeprowadzoną analizę wskazuje że: „praca miała na celu zbadanie ochrony minorów, a także roli kuratora, jaką pełnił w związku z ochroną minorów (...) ochrona osób, które nie ukończyły 25 roku życia była bardzo szeroko rozbudowana i wpływała w znacznym stopniu na dokonywanie czynności prawnych, a także na możliwości procesowe, jednakże z drugiej strony nie była bezwzględna” (s.139- 140).

Ponadto szczegółowa analiza treści recenzowanej rozprawy pozwala na stwierdzenie, że Doktorantka dokonuje uporządkowania badanych zagadnień, praca bowiem ukierunkowana jest nie tyle na wnioskowanie, co na opis przedstawianych problemów badawczych. Mankamentem pracy jest pewna lakoniczność przeprowadzonej analizy. Autorska korzystając z bogatej bazy źródłowej nie zawsze dokonuje oceny zawartych w nich poglądów, a także unika dogłębnej konkluzji, co pozostawia pewien niedosyt, chociaż przedstawiane wnioski są co do zasady trafne. Jest to widoczne zwłaszcza w § 1 rozdziału I poświęconemu kategorii wiekowej minorów. Znalazło się tam krótkie, wręcz podręcznikowe wprowadzenie, w którym zabrakło przedstawienia sytuacji prawnej osób dojrzałych poniżej 25 roku życia. Brakuje odniesienia do kwestii związanych z zakresem zdolności do czynności prawnych takich osób, np. kwestii ustanowienia w testamencie minora opiekunem dla osób niedojrzałych (D.27,10,7; C.5,30,5; I.1,14,2); problematyki minora chorego psychicznie (D.26,1,3,1) i wątpliwości, czy będzie

podlegał *cura minorum* czy też *cura furiosum*; zagadnień związanych z odpowiedzialnością minora w zakresie stosunków sąsiedzkich (D.8,5,15) oraz prawa zastawu (D.27,9,1,4), czy też pozycji minora w dziedziczeniu przeciwtestamentowym (D.38,2,14 *edictum Carboniarum*) oraz *adrogatio* takiej osoby (D.1.7.17 pr) i uprawnieniach procesowych minora (D.26,3,6,2). Z kolei w rozdziale II odnoszącym się do *restitutio in integrum* zabrakło analizy użycia tego środka w prawie spadkowym przy powołaniu do spadku i jego nabyciu przez minorów (G.2,163; D.29,2,57,1; D.40,5,30,11).

Natomiast na pozytywne podkreślenie zasługuje przedstawienie roli kuratora nad minorami w praktyce prawnej na podstawie analizy źródeł nieprawniczych, w szczególności komedii Plauta.

5. Ocena pracy doktorskiej i wniosek końcowy:

Wskazane niedociągnięcia i uchybienia w niczym nie umniejszają merytorycznej oceny pracy. Praca nt.: "*Institucja kurateli nad dojrzałymi poniżej 25 roku życia w prawie rzymskim*", została napisana poprawnym i na ogół precyzyjnym językiem prawniczym. Stanowi niewątpliwie oryginalny i znaczący wkład do dorobku polskiej romanistyki.

W konkluzji należy zatem stwierdzić, że Autorka określiła dostatecznie wyraźnie przedmiot i cel swojej rozprawy, które wykazują wartość oryginalnego problemu naukowego. Podjęła udaną próbę rozwiązania przyjętych badawczych zagadnień, przedstawiając uzasadnione wnioski.

W tym stanie rzeczy mogę stwierdzić, że pani magister Magdalena Chmielecka, wykazuje się ogólną wiedzą teoretyczną w zakresie historii prawa – prawa rzymskiego oraz umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej w rozumieniu art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. Nr 65, poz. 595 z późn. zm.), w związku z art. 179 ust. 1 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018, poz. 1669 z późn. zm.) co uzasadnia nadanie stopnia naukowego doktora nauk prawnych. W związku z tym wnoszę o dopuszczenie magister Magdalenę Chmielecką do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Renata Świrgoń – Skok, prof. UR